

LEREN VOOR MORGEN

Werkplan Leren voor Morgen 2018- 2020

Utrecht, 23 maart 2018

Inhoudsopgave

1. Inleiding	31.1 Algemeen	3
1.2 Financiële Uitgangspunten		7
1.3 Terugblik 2017		8
2. Werkplan 2018	93. Uitbouwen van de makel- en schakelfunctie.	
	113.1 Achtergrond	11
3.2 Matchmaking op Landelijk Niveau		11
3.3 Matchmaking in Regionaal Verband		12
3.4 Matchmaking op Basis van Challenges		14
3.5 Vooruitblik 2019 en 2020		15
3.6 Indicatoren		15
3.7 Begroting Makel en Schakelfunctie		16
4. Doorbraakprojecten	174.1 Algemeen	17
4.2 Duurzame Docent		18
4.3 De SustainaBul		19
4.4 ToekomstBehendig.nl 2018		21
4.5 Vooruitblik 2019 en 2020		22
4.6 Indicatoren		22
4.7 Begroting Doorbraakprojecten		23
5. Pleitbezorging	245.1 Algemeen	24
5.2 Vooruitblik 2019 en 2020		25
5.3 Indicatoren		25
5.4 Begroting Gezamenlijke Pleitbezorging		26
6. Organisatie	266.1 Algemeen	27
6.2 Vooruitblik 2019 en 2020		28
6.3 Indicatoren		28
6.4 Begroting Organisatie		29
7. Financieel overzicht 2018	307.1 Begroting 2018	30
7.2 Meerjarenbegroting		30
7.3 Externe Funding		31
7.4 Bewaken van de voortgang		32

1. Inleiding

1.1 Algemeen

Bestaansgrond Leren voor Morgen

Leren voor Morgen is opgericht om de bestaande netwerken en initiatieven op het gebied van duurzaamheid in het onderwijs te bundelen om de transitie naar een duurzame samenleving te versnellen.

Over de Coöperatie

Wij zijn de Coöperatie Leren voor Morgen, een landelijk netwerk van organisaties waarmee we ons inzetten om duurzaamheid structureel in het onderwijs te verankeren.

Het doel van de coöperatie is de integratie van duurzaamheid in het DNA van alle onderwijsniveaus en sectoren, zodat gebouw, organisatie, curriculum, onderwijsvaardigheden, en omgeving elkaar versterken. Wij willen nieuwe generaties zodanig opleiden dat zij in staat zijn om te werken aan de vraagstukken van de toekomst (de Sustainable Development Goals) en gemotiveerd en geïnspireerd zijn om concrete bijdragen te leveren. Hiermee helpen wij de leerlingen en dus de samenleving om een duurzame toekomst vorm te geven.

Onze leden zetten zich al vele jaren in voor leren voor duurzame ontwikkeling en hebben hun eigen activiteiten en werkzaamheden. Als Coöperatie Leren voor Morgen bundelen we onze krachten en verbinden we activiteiten en projecten.

Waarom de coöperatie Leren voor Morgen?

Het is van groot belang dat het onderwijs kinderen opleidt die in staat zijn goed om te gaan met de uitdagingen van de 21e eeuw. Duurzaamheid is op dit moment, ondanks veel goede initiatieven, nog onvoldoende structureel in het onderwijs verankerd:

Onderwijs	1. Duurzaamheid (Sustainable development goals) in het onderwijs wordt nu versnipperd lokaal en kleinschalig ingevuld, meestal in enkele vakken (aardrijkskunde, biologie, maatschappijleer). 2. In de kerndoelen, curricula, eindtermen is duurzaamheid niet verankerd. 3. Systeemdenken en geïntegreerde benadering van duurzaamheid in het onderwijs staat nog in de kinderschoenen. 4. Het onderwijzen zelf vraagt om vernieuwing (21st century skills). curriculum.nu)
Docent	5. Het ontbreekt docenten aan tijd, kennis en vaardigheden om duurzaamheid in het onderwijs vorm te geven.
Onderwijsomgeving	6. Schoolgebouwen en omgeving worden niet als leeromgeving gebruikt. De gebouwen zijn veelal zelfs slechte leer- / werkomgevingen.
Netwerk	7. De samenwerking tussen onderwijsorganisaties, aanbieders van lesmaterialen/activiteiten, overheden, maatschappelijke organisaties op het gebied van Duurzaamheid is versnipperd.
Pleitbezorging	8. Landelijk, regionaal en lokaal ontbreekt het aan een gezamenlijke kracht of beweging voor duurzaam onderwijs.

Wetenschappelijke onderbouwing.

In 2015 kwam de Commissie Schnabel met een (pre)advies over het curriculum van het onderwijs van de toekomst. Wat moeten leerlingen in 2032 kennen en kunnen? Hierop schreven een zevental wetenschappers¹ een brief aan deze commissie (**PDF: Reactie aan cie. Schnabel**). Kern daarvan is dat het werken aan een duurzame wereld vraagt om een transitie in onderwijs en samenleving. De duurzaamheidsvraagstukken die op ons af komen (energietransitie, klimaatverandering, circulaire economie, schaarste aan schoon water, lucht en voedsel) zijn dusdanig groot dat we moeten leren leven binnen bepaalde grenzen.

Er is niet zozeer een nieuw vak nodig als wel een systeemverandering met drie pijlers:

- 1) Het *curriculum* met de feitelijke inhoud. Belangrijk is om het begrip duurzaamheid niet te marginaliseren binnen bv de context van mens en maatschappij, maar juist de samenhang met alle leergebieden te laten zien. Zo vormen ook de Sustainable Development Goals een onlosmakelijk geheel, waarbij de verbondenheid van alle onderdelen belangrijker is dan een enkele doelstelling. We moeten waken voor simplificatie. Verder dient er aandacht te zijn voor ethische en morele afwegingen.
- 2) Het *onderwijzen* zowel de algemene pedagogische omgang met de leerlingen als het meer specifiek didactische handelen in relatie tot de leerstof. Docenten moeten in staat zijn leerlingen te helpen bij het omgaan met complexiteit, tegenstrijdigheid, en onzekerheid maar ook bij het verhelderen en kritisch beschouwen van waarden die ten grondslag liggen aan het eigen handelen en het handelen van anderen in de samenleving.
- 3) De *fysieke onderwijsleeromgeving*, waaronder het schoolgebouw, het schoolterrein en de omgeving. In de meest basale vorm leren leerlingen over een meer duurzame samenleving door erin en mee te leven (voor en naleven). Duurzaamheid vraagt een meer naar buiten gerichte houding.

Kortom, zo stellen de wetenschappers, er is een systeeminnovatie nodig op basis van een zogenaamde '*whole school*' of '*whole institution*' benadering waarbij bovenstaande elementen in samenhang ontwikkeld worden. Een dergelijke aanpak stelt leerlingen in staat om te gaan met de complexiteit, ambiguïteit en onzekerheid die kenmerkend zijn voor duurzaamheidsvraagstukken, maar ook onderwijs dat hen kennisinhoudelijk een voldoende basis geeft om creatief te werken aan concrete oplossingen en handelingsperspectieven.

¹ Prof.Dr. Arjen Wals (Hoogleraar en UNESCO Chair Leren voor Duurzaamheid)

Dr. Dieuwke Hovinga (Lector Natuur en Ontwikkeling Kind)

Prof. Dr. Gert Biesta (Professor of Education Brunel University London)

Dr. Kees Both (Pedagoog)

Prof. Dr. John Grin (Hoogleraar systeem innovatie, Universiteit van Amsterdam)

Prof. Dr. Johan Wempe (Lector Governance, Saxion Hogescholen)

Prof. Dr. Louise Vet (Directeur Netherlands Institute of Ecology, NIOO KNAW)

Op 31 maart 2016 vond er een rondetafelgesprek plaats met de Commissie Onderwijs van de Tweede kamer over duurzaam onderwijs. Een link daarvan vindt u hier:

<https://www.youtube.com/watch?v=X0LuhqGk8RM&t=16s>

In 2015 verscheen er een zogenaamd white paper: 'Ik, wij en de wereld', met als subtitel 'Whitepaper Natuur, Milieu, Duurzaamheid en Onderwijs'. Gebaseerd op een symposium waarin meer dan 70 organisaties deelnamen, op een consultatie van verschillende onderwijsgeledingen zoals de PO-Raad en de VO-Raad, op een uitwisseling met het Groene Brein en na raadpleging van literatuur werden tal van aanbevelingen geformuleerd. Een aantal hiervan waren:^[1]_[SEP]

De kern van onderwijs in natuur, milieu en duurzaamheid²:

- Kinderen hebben kennis van en waardering voor natuur en natuurlijke (ecologische) systemen;
- Kinderen hebben kennis van maatschappelijke systemen (sociaal, economisch) in relatie tot natuur en milieu;
- Kinderen hebben kennis van de interactie tussen natuur en maatschappij en de mogelijke schadelijke invloeden van de mens op natuur en milieu, uitbuiting van de aarde en rechtvaardige verdelingen;
- Kinderen kunnen waarden (People Planet Profit) afwegen en kennen en oefenen hun handelingsperspectieven;
- Kinderen kunnen op basis van bovenstaande een wel-geïnformeerde en bewuste keuze maken voor een duurzame lifestyle.

Op basis van deze conclusies zijn een flink aantal aanbevelingen geformuleerd. De missie van de Coöperatie leren voor Morgen is onder andere gebaseerd op bovengenoemde uitgangspunten.

Missie

Als partners in de Coöperatie Leren voor Morgen willen wij duurzame ontwikkeling integreren in het onderwijs op alle niveaus, van peuter tot professional, binnen én buiten het onderwijssysteem. Daarbij benadrukken wij drie aspecten:

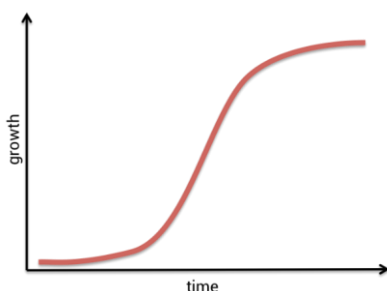
- Het curriculum. Naast theoretische vakkennis en praktisch vakmanschap, zijn ook de 21ste -eeuwse vaardigheden belangrijk. Het gaat dan onder andere om kritisch denken, probleem oplossen, systeemdenken en samenwerken.
- Het onderwijzen: de algemene pedagogische omgang met de leerlingen en het didactisch handelen in relatie tot de leerstof.
- De fysieke leeromgeving: het schoolgebouw, het schoolterrein en de omgeving. We maken gebruik van de thema's van de Sustainable Development Goals om invulling te geven aan het begrip duurzame ontwikkeling.

• ² Vrij naar Lijmbach, Margadant et al. (Duurzaamheid als leergebied, 2000) en Hovinga (Zonder Bomen geen Bos, 2004)^[1]_[SEP]

Ons streefbeeld is een school waar gebouw, organisatie, curriculum, onderwijsvaardigheden, en samenwerking met de omgeving, elkaar versterken volgens de Whole school approach. Concreet betekent dit dat onderwijsinstellingen en –opleidingen structureel aandacht besteden aan duurzaamheid in hun kernactiviteiten en transparant maken hoe zij dit doen. Ze gebruiken duurzaamheid voor vakoverstijgend leren en maken daar ruimte voor in hun onderwijsprogrammering. Leerlingen en studenten leren met en van de omgeving, zowel in de buurt als samen met bedrijven, andere scholen, zorginstellingen etc. Als leerlingen de school verlaten, zijn zij vertrouwd met duurzaamheid als systeem en kunnen ze duurzaamheid integraal en praktisch toepassen.

Systeemverandering

De Coöperatie Leren voor Morgen is opgericht om de samenwerking te versterken tussen organisaties die zich bezighouden met duurzaamheid in het onderwijs. De coöperatie streeft ernaar om samen een zodanige verandering te creëren dat het onderwijs als geheel de draai naar duurzaam onderwijs maakt. De gewenste verandering betekent een zogenoemde 'systeemverandering'. Hierbij zijn drie fasen te onderscheiden:

- Bewustwording
- Pilots en projecten
- Verankering

Voor deze transitie naar duurzaam onderwijs richt de Coöperatie zich op intensieve samenwerking tussen '6 O's':

De O van het onderwijs	Hoe kunnen individuele scholen en het onderwijssysteem verduurzamen, inclusief het onderwijs (curriculum) en de opleiding van docenten. Het huidige systeem wordt nog veel geregeerd door de kerndoelen, eindtermen, inspectie, Dronkersscore en de 'terreur van de lesmethodes'
De O van onderwijsorganisatie	De bedrijfsvoering van de school(besturen), inclusief schoolplan, gebouw, schoolplein, beheer, arbo, personeelsbeleid, financiering, kantine, etc. creëert de context waarin onderwijs gegeven wordt. Een duurzaam en gezonde onderwijsomgeving nodigt uit tot duurzaam onderwijs en leidt tot betere prestaties (gezonde school). De verbinding tussen onderwijs en organisatie wordt nog weinig gemaakt.
De O van overheid:	Hoe kunnen de overheden op de diverse niveaus bijdragen aan duurzaam onderwijs? In het bijzonder hoe kunnen het ministerie van OCW en de gemeenten daarin een proactieve rol vervullen van het onderwijs-, duurzaamheid- en maatschappelijk beleid?

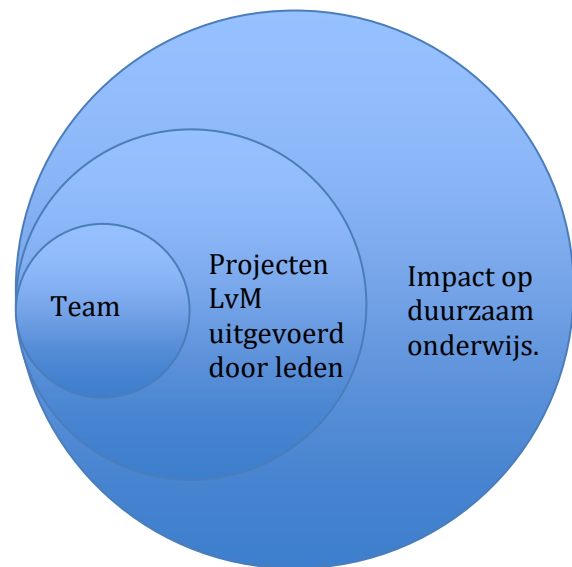
De O van ondernemers	Hoe kunnen bedrijven en organisaties een bijdrage leveren aan een maatschappelijke oriëntatie van het onderwijs vanuit een duurzaam perspectief? Bedrijven en organisaties zijn ‘de afnemers van het onderwijs’ en hebben zo direct belang bij duurzaam opgeleide jongeren
De O van omgeving	Hoe kunnen bewoners en bedrijven/organisaties in de buurt een bijdrage leveren aan duurzaam onderwijs en 21st Century Skills? Met citizen science gaan leerlingen onderzoek doen in hun eigen leefomgeving en dragen zij bij aan een betere en schonere leefomgeving.
De O van onderzoek	Wetenschappelijk onderzoek draagt bij aan de verandering van het onderwijs door aan te tonen wat de vraag is van de samenleving en wat de doelmatigheid en effectiviteit is van ons onderwijs. Experimenten en onderzoek zijn van groot belang bij de verduurzaming van het onderwijs.

1.2 Financiële Uitgangspunten

De Coöperatie bestaat uit leden die elk duurzaam onderwijs centraal hebben staan bij de activiteiten van de eigen organisatie. Ons gezamenlijk doel is dan ook het versterken van duurzaam onderwijs. Dit doel is terug te zien in de uitgangspunten die de coöperatie rondom de financiële kant heeft vastgesteld. Het idee is namelijk om met elkaar de “koek” voor duurzaam onderwijs te vergroten. Zodat er in zijn totaliteit meer middelen beschikbaar komen voor duurzaam onderwijs. Bijvoorbeeld door docentscholingen voor duurzaamheid te bewerkstelligen met financiering vanuit een partij als OC&W. Of door bijdragen te gaan vragen vanuit bedrijven en andere maatschappelijk betrokken partijen. Basis hierbij is om middelen te genereren die bijdragen aan duurzaam onderwijs en die door leden of door andere partijen worden opgepakt en uitgevoerd.

De Coöperatie zelf kan hierbij als spin in het web functioneren, zonder zelf groot te worden qua capaciteit. Groot in impact, klein in omvang. Dit kan door van ons af te organiseren en per project steeds een partij te vinden die ook belang heeft bij een succesvolle uitvoering. Vanuit deze gedachten ontstaan ook drie schillen met middelen:

- Middelen voor duurzaam onderwijs die niet via de Coöperatie gaan. Dit leidt tot impact op duurzaam onderwijs. Deze schil dient het grootste te zijn.
- Middelen bedoelt voor leden van de coöperatie waarbij de geldstroom via de Coöperatie naar de leden gaat.
- Middelen voor het team van LvM, waarbij de middelen worden benut voor aanstelling van de werknemers van de Coöperatie.

Visueel ziet dit er als volgt uit:

Voor de middelste schil geldt dat we projecten in gezamenlijkheid willen uitvoeren waarbij de uitvoering ligt bij één of meerdere leden van de Coöperatie. Deze projecten kunnen op meerdere manieren worden uitgevoerd:

- Financiering vindt in natura plaats, door samenwerking tussen leden onderling of met het kernteam
- Financiering door een bedrag uit het budget van de Coöperatie;
- Financiering vindt plaats door gezamenlijk extra middelen te acquireren via een externe partij.

We vragen ondersteuning voor een periode van drie jaar. In die tijd willen we voldoende externe bronnen aanboren om voor een belangrijk deel op eigen benen te kunnen staan. Die externe bronnen kunnen onder ander bestaan uit:

- 1) Een eigen bijdrage van de leden. Hierbij zal gedifferentieerd moeten worden naar draagkracht en voordeel dat leden van hun lidmaatschap hebben;
- 2) Het gezamenlijk zoeken van funding voor specifieke projecten van en met leden;
- 3) Het opzetten van een fonds voor doorbraakprojecten, waaraan bedrijven kunnen bijdragen. Deze bijdrage moet zuiver als ondersteuning worden gezien waarvoor geen inhoudelijke tegenprestatie mag worden verwacht. In 2018 willen we de eerste bedrijven gaan aanschrijven.

De Coöperatie wordt gevormd door de leden. Als we het in dit werkplan dan ook over 'ons' hebben, dan wordt daar steeds de Coöperatie en haar leden mee bedoeld. Er is een klein team dat de werkzaamheden van de Coöperatie faciliteert en waar gewenst coördineert. Als we het hierover hebben dan spreken we over het Team.

1.3 Terugblik 2017

In 2017 zijn we begonnen met de opbouw van de coöperatie. Er is een (bescheiden) team geformeerd, de governance is nagenoeg vastgesteld, de vraag vanuit het onderwijs is middels een aantal regiomeetings in kaart gebracht, de samenwerking met en tussen de bestaande

netwerken is verstevigd, en er is lijn gebracht in de websites, waaronder ook toekomstbehendig. Ook zijn nieuwe projecten zoals de Duurzame Docent gesteund, en er is aandacht besteed aan de verbreding van onze contacten met andere initiatieven in het onderwijs, beleidsmakers etc.

We constateren dat er een roep om meer informatie is van de leden. Er is een groot potentieel aan kennis en ervaring bij onze leden waar we een groter beroep op kunnen doen. Er is behoefte aan verbinding tussen de verschillende organisaties die zich op de een of de andere wijze bezighouden met het verduurzamen van onderwijs. Dit is echter niet mogelijk met de huidige bezetting.

Bestuur en leden geven aan dat de versterking van de netwerken, met als doel het opzetten van een 'schakel- en makel' functie om vragen uit te zetten en zo de beweging van onderaf te versterken, prioriteit hebben. Communicatie dient verbeterd te worden, waarbij toekomstbehendig.nl een rol speelt, maar ook de relatie met groengelinkt meer gestructureerd kan worden. Ook willen we middels een aantal stakeholderdialogen doorgaan met het leggen van contacten in de regio en het verkennen van de vraag uit het onderwijsveld. Daarnaast moet een beweging van bovenaf gestart worden, zodat duurzaam onderwijs verankerd wordt in de wet en bij beleidsmakers aandacht krijgt. De governance afspraken moeten in de statuten worden vastgelegd. Het ledenaantal moet groeien, waarbij we graag meer directe betrokkenheid van scholen zien. Tenslotte willen we doorgaan met projecten als de Duurzame Docent, maar ook een project starten om de ervaringen van ranking van het HO over te zetten naar het MBO en VO.

2. Werkplan 2018

De Coöperatie heeft voor 2018 en de jaren erna 4 speerpunten gekozen. Tezamen geven deze invulling aan de missie en visie van de Coöperatie. Deze 4 speerpunten zijn:

1. Uitbouwen van de makel- en schakelfunctie. Versterken van landelijke en regionale netwerkfunctie
2. Doorbraakprojecten
 - Duurzame Docent
 - Ranking in het hoger onderwijs: Sustainable
 - Toekomstbehendig
3. Gezamenlijke pleitbezorging
4. Versterking organisatie Coöperatie.

In de volgende hoofdstukken worden deze vier speerpunten nader uitgewerkt, inclusief een begroting, met budgetten per deelactiviteit. De totale begroting is te vinden in hoofdstuk 7.

3. Uitbouwen van de makel- en schakelfunctie.

3.1 Achtergrond

Dit onderdeel, oorspronkelijk afkomstig uit het Jongerenplan, betreft in feite het uitbouwen en stimuleren van de bestaande netwerken, en het verbinden ervan. Doel is om landelijk een netwerk van ambassadeurs en regiogidsen uit te rollen, te beginnen met het MBO maar al snel voor alle onderwijsvormen. In deze netwerken kunnen vragen uit het veld worden uitgezet zodat snel antwoorden of nieuwe projectpartners kunnen worden gevonden.

We zien dat er in Nederland op alle niveaus veel interesse is om duurzaamheid te integreren in het onderwijs. Dit speelt in alle onderwijsniveaus in het formele onderwijs, en ook daarbuiten in non-formeel en informele leerprocessen. Deze interesse vertaalt zich nog niet altijd in actie. En als het tot actie komt, is er niet altijd een structurele inbedding of borging van de activiteiten. Deels komt dit doordat duurzaamheid vanuit het onderwijssysteem wordt gezien als een mooie bijkomstigheid en niet als kerndoel. Deels komt het ook doordat de docenten, leerlingen en bestuurders die willen bijdragen niet altijd zijn ingebed in een ondersteuningsstructuur voor duurzaam onderwijs. Zo komt het voor dat docenten met vragen zitten waar een organisatie voor duurzaam onderwijs op zit te wachten, terwijl er ook organisaties met een aanbod zijn waar docenten behoefte aan hebben, zonder dat deze bij elkaar komen. Het is tijd voor een betere match. Zowel landelijk als regionaal, zowel structureel als rondom concrete projecten. Hieronder een voorstel vanuit de coöperatie *Leren voor Morgen* om hier in 2018 verder vorm aan te geven.

We halen met een klein team van aanjagers vragen op van docenten, leerlingen, bestuurders, bedrijven en anderen. We presenteren deze vragen aan het netwerk en zorgen dat iemand de vraag oppakt. Dit makelen en schakelen doen we op drie niveaus:

- Landelijk, georganiseerd per onderwijssector
- Regionaal, over verschillende sectoren heen
- Rondom concrete activiteiten, zoals challenges

3.2 Matchmaking op Landelijk Niveau

Achtergrond

Op elk onderwijsniveau zijn er initiatieven van docenten, studenten en bestuurders rondom duurzaam onderwijs. Vaak opgezet in een zelfsturend netwerk. In 2018 willen we deze netwerken verder ondersteunen en willen we gaan werken met een actieve groep van ambassadeurs per sector. De ambassadeurs zijn docenten, bestuurders en studenten; allen mensen die actief zijn in het onderwijs rondom duurzaamheid.

Voorstel activiteiten 2018

We maken per sector een groep actieve ambassadeurs. Hier kunnen vragen uit en aan het onderwijs worden gedeeld, die kunnen worden opgepakt door de ambassadeurs.

- *PO*.
 - o Trekker: Andre de Hamer (Duurzame PABO)

- Doelstelling: goed functionerend netwerk van ambassadeurs in het PO, met ongeveer 300 docenten en bestuurders
 - Startpunt hierbij is het netwerk van Duurzame Pabo, de Ecoschools en het netwerk van Het Kind.
- *VO.*
- Trekkers: Liedewij de Graaf (IkCirculeer), Jelle de Jong (IVN) en Hak van Nispen (SME advies).
 - Doelstelling: goed functionerend netwerk van ambassadeurs in het VO, met ongeveer 100 docenten en bestuurders.
 - Startpunt hierbij is het netwerk van IkCirculeer in het VMBO, en het netwerk van IVN en SME in het hele VO.
- *MBO:*
- Trekkers: Laura Roebroeck (Katapult), Rob de Vrind (Duurzaam MBO), Heleentje Swart (Netwerk Groene Groei), Dianne de Fijter (Groene Brein Roots) en Roos Wemmenhove (Leren voor Morgen).
 - Doelstelling: goed functionerend netwerk van ambassadeurs in het MBO, met ongeveer 1000 docenten en bestuurders.
 - We starten hierbij met de lijst van ambassadeurs van het Groene Brein Roots, de leden van Duurzaam MBO, en de geïnteresseerden in duurzaamheid bij het Katapult netwerk.
- *HBO en WO.*
- Trekkers: Studenten voor Morgen en Antoine Heideveld (Het Groene Brein)
 - Doelstelling: goed functionerend netwerk van ambassadeurs in het HBO en WO, met ongeveer 1000 wetenschappers, studenten, docenten en bestuurders
 - We starten hierbij met de leden van Het Groen Brein, de leden van het Lectoren Platform Circulaire Economie, de lid-organisaties van Studenten voor Morgen en Springtalents.

3.3 Matchmaking in Regionaal Verband

Achtergrond

In 2015 is er in opdracht van de Tweede kamer een onderzoek gedaan naar de stand van zaken van duurzaam onderwijs, uitgevoerd door De Groene Generatie en Het Groene Brein. Dit onderzoek was ontstaan op basis van het jongerenverdrag duurzaam onderwijs met de Tweede Kamer. Het onderzoek is mede de eerste aanzet tot de coöperatie geweest. In dit onderzoek is een van de belangrijkste aanbevelingen om veel meer samen te gaan werken, met name in regionaal verband. Zodat er op regionaal niveau makel en schakelfuncties ontstaan waarop mensen uit het onderwijs elkaar goed kunnen ondersteunen in het vormgeven van duurzaam onderwijs. Dit op basis van een gedegen onderzoek naar de betrokkenen in de regio, hun behoefte en een makelaar die als zodanig wordt (h)erkend.

Door De Groene Generatie is in 2017 een succesvolle pilot hiermee uitgevoerd in de regio Utrecht. Op basis van een analyse van websites van alle scholen in de regio en gesprekken met 25 directbetrokkenen is een goed beeld gekregen van de stand van zaken in de regio en de behoeften aan samenwerking rondom duurzaam onderwijs. De gegevens die naar boven zijn

gekomen zijn direct verwerkt in Toekomstbehendig.nl zodat de stand van zaken ook blijvend zichtbaar is en up to date wordt gehouden. Tijdens het traject zijn er diverse onderwijscafés georganiseerd en een ronde tafel bijeenkomst als slot. Er bleek behoefte aan samenhang en samenwerking, onderwijscafés en een actieve makelaar hiervoor. Ook is er draagvlak voor een gezamenlijk aanvraag bij de regionale fondsen om deze samenwerking stevig te kunnen vormgeven.

Naast de aanpak van De Groene Generatie zijn er in 2017 ook een aantal andere regionale bijeenkomsten georganiseerd vanuit de Coöperatie, zonder een systematische scan van de stand van zaken bij alle scholen in de regio, maar met name gebaseerd op de behoefte aan samenwerking van de koplopers. Ook deze aanpak werkt goed en leidt tot regionale samenwerking.

Voorstel activiteiten 2018

Het voorstel is om in 2018 in meer regio's te gaan oppakken, op basis van behoefte en mogelijkheden. Onze aanpak in 2018 zal zich richten op de volgende drie hoofdlijnen:

Systematische aanpak in 3 regio's

Analoog aan de opzet in Utrecht gaan we in 2018 in drie regio's een complete scan van de stand van zaken uitvoeren om hiermee ook de online webtool toekomstbehendig te vullen voor deze regio's. Ook wordt hierbij een regionale makel en schakelaar gezocht om het project in de regio vorm te geven. Het idee hierbij is om met de regio's waar in 2017 al een aantal eerste gesprekken en bijeenkomsten zijn geweest, nu dit traject op te zetten. Dit zijn:

- Friesland
- Zwolle
- Nog te bepalen derde regio.

Voortzetten systematische aanpak Utrecht

- Daarnaast zetten we het initiatief uit Utrecht voort en geven we vorm aan een regionale makel en schakel functie in deze provincie. Op basis van de uitkomsten van het traject van eind 2017 wordt een vervolg opgezet met jaarlijks de volgende activiteiten:
 - 4 tot 8 onderwijscafés rondom duurzaamheid (aantal op basis van behoefte).
 - Challenges met vragen vanuit de praktijk, in samenwerking met EBU (Economic Board Utrecht), Provincie en werkgevers. Zie ook het hoofdstuk 2.1.3 over challenges hieronder.
 - Beantwoorden van vragen vanuit het onderwijs
 - Voor de borging op langere termijn wordt voor dit traject ook lokale financiering gezocht in samenwerking met regionale partijen.

Bottom-up aanpak met regionale makel en schakelaars

- In Nederland zijn er op allerlei plekken mensen actief die werken aan duurzaam onderwijs. Zij leggen op basis van behoefte bij docenten en bestuurders uit het onderwijs verbanden met partijen die inhoudelijk invulling kunnen geven aan deze

behoefden. Soms zijn dat NME-centra, soms is dat een coördinator duurzaamheid bij een ROC, soms een lector of een hoogleraar. Op dit moment wordt deze makel en schakelfunctie logischerwijs vooral ingevuld vanuit het belang van de betreffende werkgever. Dus een regionale makelaar vanuit een NME-centrum kijkt vooral naar samenwerkingen die interessant zijn voor hun organisatie. In 2018 willen we hier de volgende twee stappen in zetten:

- De mensen die deze rol op dit moment al met verve vervullen identificeren en een aantal bijeenkomsten met hen organiseren.
- Bekijken of we, in overleg, de opdracht van deze regionale makel en schakelaars iets kunnen oprekken zodat ze schakelen met als doel duurzaam onderwijs in de regio.

3.4 Matchmaking op Basis van Challenges

Achtergrond

Veel samenwerkingen die succesvol zijn, ontstaan vanuit concrete activiteiten waarin de deelnemers de meerwaarde van de samenwerking direct ervaren. Door bijvoorbeeld jongeren van diverse opleidingsniveaus samen te laten werken aan een regionale visie op de circulaire economie voor de provincie Zeeland (project van Finding Roots) ontstaat draagvlak voor een meer systematische aanpak van de samenwerking.

Voorstel activiteiten 2018.

In 2018 gaan we vanuit de Coöperatie Leren voor Morgen drie challenges opzetten rondom regionale vraagstukken waarbij we mensen uit het onderwijs vragen om mee te denken met oplossingen. Kortom, mensen in opleiding werken aan concrete vragen in een bepaald gebied.

Eerste challenge: Bommelwaard

De coöperatie Bommelwaard legt een aantal complexe vragen neer rondom de "Proeftuin Bommelerwaard Duurzaam 2030". De Bommelerwaard is met 12 PetaJoule een energie-grootverbruiker. De huishoudelijke verduurzamingsopgave (20.000 huishoudens) is verspreid over 23 kernen. Een kleine honderd glastuinders (vnl. sierteelt) zijn samen goed voor de helft van het energieverbruik. De kernvraag die we voorleggen aan mensen in opleidingen zijn:

- Met welke integrale gebiedsbenadering krijgen we dit riviereiland (tussen de Maas en de Waal) z.s.m. energie- en klimaatneutraal?
- 20.000 woningen: hoe krijg je die, met inzet van lokale arbeid, op energielabel A?
- Oplossen gasloze warmtevraag: hoe kunnen we gebruikmaken van bijv. aard- en waterwarmte en restwarmte uit kassen en industrie?
- 600 miljoen autokilometers: hoe versnel je de transitie naar emissie loos (deel)vervoer?
- Lokale energie-opwek: hoe voorkom je dat dit een windmolen-speldenkussen wordt?
- Hoe voorzien we -zonder gasverbranding- de kassen van voldoende CO2?

We stellen de challenge open en mensen die mee willen doen, committeren zich aan het werken aan de vraag voor een maand of twee. Bij elke vraag zijn er experts die zich verbinden

in een coachende rol en is er een begeleider die de groep in meer dagelijkse vorm begeleid. We betrekken scholen in de regio hierbij, van basisschool tot universiteit, en ook mensen van buiten deze instituties kunnen meedoen aan de challenge. De ideeën die voortkomen uit de challenge gaan we de tijd erna intensief volgen en verder begeleiden.

Dit alles gebeurt zoveel mogelijk met gesloten beurzen. Scholen stellen docenten beschikbaar voor een aantal uur, wetenschappers stellen uren beschikbaar om inhoudelijk feedback te geven en de Coöperatie denkt mee.

Deze eerste challenge geven we op deze manier vorm in het voorjaar van 2018. De tweede challenge wordt georganiseerd in Utrecht, zie ook punt van regionale makel en schakelfunctie. Tijdens het werken aan de eerste twee challenges bekijken we waar we een derde en vierde vorm kunnen geven.

3.5 Vooruitblik 2019 en 2020

In de jaren daarna willen we ons richten op het inrichten van een databank waarin de belangrijkste antwoorden en vragen inzichtelijk zijn, maar ook verbindingen kunnen worden gelegd met professionals door het hele land. Daarbij kunnen we samenwerken met bijvoorbeeld de SDG Gateway van het SDG Charter.

Verder willen we ons inzetten voor het nadrukkelijk inbedden van duurzaamheid bij nascholing van docenten. Ook dit is een manier om professionals met elkaar te verbinden.

3.6 Indicatoren

In 2018 willen we ons succes afmeten aan:

- Het aantal deelnemers aan de netwerken:
 - o PABO: 300 ambassadeurs, groeiend naar 700 in 2020
 - o VO: 100 ambassadeurs groeiend naar 500 in 2020
 - o MBO: 1000 ambassadeurs, groeiend naar 1200 in 2020
 - o HO: 1000 ambassadeurs, groeiend naar 1200 in 2020
- Scans in 3 nieuwe regio's, invullen makel- en schakelfunctie in deze gebieden. In 2020 willen we scans hebben gedaan in alle regio's.
- 4 regiocafés organiseren in de regio Utrecht. In 2020 regiocafés in geheel Nederland
- 3 challenges opzetten, afhankelijk van het succes in 2020 uit te breiden naar 5.

3.7 Begroting Makel en Schakelfunctie

De drie onderdelen van het speerpunt makel en schakelfunctie zijn als volgt begroot:

Speerpunt Makel/schakelfunctie	Onderdeel	Voor organisatie zelf	Kosten team LvM	Totaal begroting 2018
Landelijke netwerken		75.000,-	25.000,-	100.000,-
	Studenten voor morgen	5.000,-	-	5.000,-
	Duurzaam MBO	25.000,-	10.000,-	35.000,-
	Duurzaam VO	10.000,-	10.000,-	20.000,-
	Duurzame Pabo	25.000,-	5.000,-	30.000,-
	HGB	10.000,-	-	5.000,-
Regionaal		30.000,-	25.000,-	55.000,-
Helpdesk/redactie		45.000,-	15.000,-	60.000,-
Challenges				pm
Totaal makel en schakel				215.000,-

4. Doorbraakprojecten

4.1 Algemeen

We gaan op zoek naar een aantal doorbraakprojecten die verandering moeten scheppen. Dit zijn projecten die bijdragen aan het bewerkstelligen van de geschetste transitie, die 'doorbraakpotentie' hebben, met concrete impact.

Voor de geselecteerde projecten heeft Leren voor Morgen het volgende te bieden:

- Podiumperspectief en communicatiekracht;
- Verbindingspotentie met een groot netwerk van organisaties en unusual suspects;
- Verbinding met relevante Ministeries;
- Uren en budget voor het laten functioneren van het proces van leren en kennisdelen (waaronder bijeenkomsten, inhuur experts, excursies, kennisproducten, etc.)
- Indicatief budget voor een doorbraakproject: € 10.000 – 30.000. Hierbij wordt een eigen bijdrage verwacht van minimaal 30%.

Criteria voor doorbraakprojecten waar de Coöperatie steun aan kan geven:

Een doorbraakproject stimuleert en bewerkstelligt dat duurzaamheid in het onderwijs een duidelijke versnelling doormaakt.	☐
Een doorbraakproject creëert een uitdaging en is vernieuwend/ innovatief binnen het werkveld (duurzaam) onderwijs. Een project mag daarmee ook een 'avontuur' zijn dat kan mislukken.	☐
Doorbraakprojecten zijn intrinsiek motiverend voor leerlingen/ studenten/docenten	☐
Doorbraakprojecten hebben hun weerslag op leerlingen/studenten en organisaties binnen én buiten school. (meerdere "O's" van onderwijs, ondernemen, onderzoek, omgeving en overheid worden direct of indirect betrokken. In de aanvraag hoeven de "O's geen mede-aanvrager te zijn).	☐
Bij een aanvraag voor een financiële bijdrage aan een doorbraakproject is altijd een onderwijsinstelling/organisatie betrokken.	☐
Bij een aanvraag voor een financiële bijdrage aan een doorbraakproject zijn altijd meerder leden van de Coöperatie betrokken.	☐
Doorbraakprojecten leveren exposure op voor de missie van Leren voor Morgen en voor de coöperatie als samenwerkingsvorm.	☐
De Coöperatie Leren voor Morgen kan door haar leden exposure geven aan het doorbraakproject.	☐
De Coöperatie geeft eenmalige financiering aan een doorbraakproject. Het project moet in beginsel na de financieringsperiode verder kunnen. Dus niet 'geld op, project klaar'. (financiering kan een of meer jaren beslaan met een maximum van 3 jaar. Bij financiering voor meerdere jaren, wordt jaarlijks besloten of het vervolgd wordt).	☐

Cofinanciering van doorbraakprojecten in tijd (en/of financieel) vanuit de aanvragers is nodig om hun betrokkenheid en eigenaarschap te laten blijken. De grootte waaruit dit eigenaarschap blijkt is aan de aanvrager zelf om te bepalen.	☐
Doorbraakprojecten zijn geen 'sales' van bestaande producten of projecten.	☐

Als er na het vergelijken op deze criteria nog steeds meerdere opties overblijven kan er worden gekeken naar hoe het project scoort op diversiteit, op de SDGs, en of het project exposure veroorzaakt voor LVM in het geheel.

Besluitvorming

Op dit moment al zijn er meer initiatieven die graag doorbraakproject willen zijn dan we aankunnen. Leren voor Morgen wil de kracht van haar leden versterken door partijen bij elkaar te brengen die de motivatie en kennis hebben om deze projecten uit te voeren, en gezamenlijk naar fondsen hiervoor te zoeken. De middelen hiervoor zullen lang niet altijd uit het eigen budget komen, maar vaak extern gevonden moeten worden (zie ook paragraaf 1.1).

Om ervoor te zorgen dat de selectie van projecten opbouwend werkt voor de coöperatie en de leden elkaar niet als concurrent zien, wordt er een Commissie Doorbraakprojecten geformeerd uit de leden die zelf geen doorbraakproject indienen in een bepaald jaar. Deze commissie maakt een voorstel voor doorbraakprojecten, gebaseerd op bovenstaande criteria, en legt dit voorstel vervolgens aan de leden voor. Uiteindelijk hebben deze het laatste woord. Projecten kunnen elk jaar voor 1 november aangemeld worden, waarna het voorstel van de commissie voor 1 december bij de leden ligt.

Projecten die gericht zijn op herhaling, zoals bijvoorbeeld de Duurzame Docent, of een jaarlijkse ranking, kunnen telkens maar 1 jaar in aanmerking komen als doorbraakproject. Dit om te bevorderen dat men tijdig naar andere (externe) funding zoekt. Wel kan men een volgend jaar weer een nieuwe aanvraag indienen.

Geïdentificeerde doorbraakprojecten 2018

Voor 2018 zijn er op diverse bijeenkomsten van de Coöperatie drie doorbraakprojecten voorgesteld. On voorstel is om deze drie projecten uit te voeren en eind 2018 naar nieuwe doorbraakprojecten te kijken, op basis van de hierboven voorgestelde criteria.

De drie doorbraakprojecten voor 2018 zijn:

- Duurzame Docent. Dit project is in 2017 gestart en willen we in 2018 uitbreiden naar andere onderwijssectoren.
- De SustainaBul. Ranking in het hoger onderwijs.
- Toekomstbehendig.nl. Inzichtelijk maken van stand van zaken van duurzaam onderwijs op schoolniveau.

Deze drie doorbraakprojecten worden hieronder toegelicht.

4.2 Duurzame Docent

Met de Duurzame Docent zetten we docenten in het zonnetje die zich inzetten voor duurzaamheid. We stimuleren via deze weg andere docenten hun pad te volgen. Concreet betekent dit dat we in 2018 de tweede Duurzame Docent Prijs gaan vormgeven, naar model

van, en liefst in nauwe samenwerking met, de Trouw Duurzame 100, de Duurzame Jonge 100 en de voorleesactie van Duurzame Pabo. In 2018 kan de duurzame docent weer grootser worden opgezet dan in 2017 en worden gericht op alle onderwijssectoren.

Het idee is dat iedere school zijn eigen Duurzame Docent nomineert. Zo bouwen we aan een netwerk van Duurzame Docenten tot in iedere school. Deze inspanning kan de bestaande netwerken ondersteunen alsmede onze inspanningen om vraag en aanbod binnen de regio samen te brengen. Uiteindelijk zouden er (100) toppers kunnen worden geselecteerd om breed te delen en te dienen als bronnen van inspiratie. Het projectplan voor Duurzame Docent wordt momenteel verder uitgewerkt door SME Advies en Duurzame PABO.

4.3 De SustainaBul

Achtergrond

De SustainaBul is de ranking van universiteiten en hogescholen in Nederland op het gebied van duurzaamheid. Deze ranking wordt verricht door middel van een vragenlijst die de instellingen invullen. Deze vragenlijst is opgedeeld in vier thema's:

1. Onderzoek
2. Onderwijs
3. Bedrijfsvoering
4. Integrale benadering.

Voor de meeste vragen geldt een bewijslast, dit houdt praktisch gezien in dat de instellingen beleidsstukken, overeenkomsten of andere schriftelijke bewijzen moeten aanleveren. De antwoorden en het bijbehorende bewijs moeten online worden ingevuld. Afgelopen editie (2017) participeerden 20 instellingen: 11 universiteiten en 9 hogescholen.

De impact van de Sustainabul mag er zijn en is tweeledig. Enerzijds motiveert de SustainaBul de universiteits- en hogeschoolbesturen om meer tijd en geld te investeren in hun duurzaamheidsprogramma's. Het feit dat de ranking elk jaar plaatsvindt, zorgt er ook voor dat de duurzaamheidscoördinatoren van de instellingen meer erkenning en daadkracht krijgen binnen hun instelling. De gehele instelling wordt zich zo meer bewust van het onderwerp duurzaamheid. Daarmee heeft de SustainaBul een directe positieve werking op de transitie naar duurzaam onderwijs. Anderzijds werkt de SustainaBul motiverend en informerend richting de studenten van deze instellingen. Deze studenten komen door de SustainaBul in aanraking met de duurzaamheidsprestaties van hun instelling. Ervaring leert dat veel studenten vervolgens actie ondernemen om te zorgen dat iets gaat veranderen binnen hun onderwijsinstelling. Denk hier bijvoorbeeld aan het ontstaan van een roep om een Green Office bij meerdere instellingen na de deelname aan de SustainaBul. De ranking heeft dus direct effect op het gedrag van studenten en daarmee een indirect effect op de instellingen.

Voor het controleren en toekennen van punten aan de antwoorden, worden studenten ingezet. Deze studenten worden 'rankers' genoemd. Afgelopen jaar waren dit 26 studenten; vanuit het hele land verzamelden zij zich bij het kantoor van de Nationale Jeugd Raad om een dag lang de ranking uit te voeren. Wij geloven dat ook dit aspect bijdraagt aan de impact van de SustainaBul. Het past ook binnen het deel van de visie van de SustainaBul: 'door studenten, voor studenten'.

Het Student voor Morgen bestuur van '17-'18, in het bijzonder het bestuurslid hoger onderwijs, heeft vanaf aanstelling veel tijd vrijgemaakt om de feedback en kritiek op de SustainaBul van verschillende instellingen aan te horen en te verwerken. Namens de instellingen is een duidelijke, gezamenlijke kreet tot innovatie te horen. Veel van hen vragen, kortgezegd, om vernieuwing van zowel de infrastructuur (de digitale omgeving), als de inhoud (de vragenlijst). Om te zorgen dat de impact van de SustainaBul verder doorgroeit is vernieuwing nodig en dienen een aantal hervormingen te worden doorgevoerd.

Hervormingen Sustainabul 2018

Om te zorgen dat de instellingen de SustainaBul blijven zien als een waardevolle, onmisbare tijdsbesteding en als toegevoegde waarde binnen hun instelling, hebben wij een strategisch plan opgesteld. Dit plan bestaat uit drie verschillende facetten:

- Het verbeteren van de online “invul”-omgeving van de SustainaBul website en het creëren van een koppeling tussen onze database en die van toekomstbehendig.nl. Het idee hierbij is om de digitale omgeving zodanig te verbeteren dat het invullen gebruikersvriendelijker wordt. Tevens is het idee om de vergaarde data, die openbaar zijn, te delen en te vergelijken met de data van de volledige onderwijssector. Dit om de data zo functioneel mogelijk te laten zijn en met de SustainaBul bij te kunnen dragen aan het verduurzamen van de gehele onderwijssector.
- Een “front- end” creëren waardoor iedere geïnteresseerde de resultaten van de SustainaBul kan bekijken. Het idee is om een eigen website op te richten met een platformfunctie. Het wordt een platform voor de verduurzaming van het hoger onderwijs waar medewerkers, onderzoekers en studenten van de onderwijsinstellingen aan de hand van de gegevens van elkaar kunnen leren en daarop zelf kunnen voortbouwen.
- Het verder innoveren van de vragenlijst om de kwaliteit van de vragenlijst te vergroten, wordt bewerkstelligd met onder andere de hulp van leden van de Coöperatie Leren voor Morgen. Juist de aanwezige expertise binnen de Coöperatie kan van grote waarde zijn bij het verder professionaliseren en innoveren van de vragenlijst

Vooruitblik Sustainabul

De Sustainabul zal ook na deze innovaties weer op eigen benen staan, precies zoals het de afgelopen jaren ging. Alleen is de aanpak dan geïnnoveerd en sterker dan ooit tevoren. Het doel van deze innovatie is, zoals eerdergenoemd, zowel het vasthouden van de interesse van het publiek, de coördinatoren en hun instellingen, als het verhogen van de deelnemersaantallen van de hoger onderwijsinstellingen in Nederland. Met dit doel wordt een van de hoofddoelen van de Coöperatie nagestreefd: het creëren van een duurzaam hoger onderwijssysteem.

Simultaan aan dit traject wil Student voor Morgen samen met andere leden van de Coöperatie gaan verkennen wat de mogelijkheden zijn om een vergelijkbare ranking als de SustainaBul te creëren binnen het mbo en mogelijk het VO. Meerdere leden van de Coöperatie hebben aangegeven hier geïnteresseerd in te zijn. Studenten voor Morgen wil hier graag aan meewerken en neemt deze gedachte ook mee in het ontwerp van de website als zijnde een

mogelijkheid om wellicht ooit deze website te gebruiken als opstap of aanhakingspunt voor de mbo- versie van de SustainaBul. Dit traject wordt in 2018 nader verkend.

4.4 ToekomstBehendig.nl 2018

ToekomstBehendig.nl (TB) heeft als primair doel ouders en studenten de mogelijkheid te geven een duurzame onderwijskeuze te maken. Daarom verzamelt TB alle duurzame data van basisschool tot universiteit en ontsluit die data via een online onderwijskeuzegids. Als ouders en studenten duurzame keuzes gaan maken, dan zullen meer scholen en opleidingen geprikkeld zijn om te gaan investeren in duurzaamheid en dat te laten zien aan de wereld. Door verhalen te vertellen over die data tracht TB tevens de dialoog aan te wakkeren binnen onderwijsinstellingen. Zo kunnen succesvolle voorbeelden als inspiratie dienen voor scholen die nog zoekende zijn. Voor zowel het verzamelen van de data als het vertellen van de verhalen bouwt TB aan een vaardige online redactie die tevens de interactie op de sociale media kan aangaan en als eerste hulplijn voor het onderwijs kan dienen en daarmee kan doorverwijzen naar makelaars, coöperatieleden of inspiratiebronnen.

Data verzamelen

Data verzamelen pakken we per provincie aan. Inmiddels zijn via een betaalde opdracht alle data voor de provincie Utrecht verzameld. Voor Q1 staat Provincie Friesland op de rol. Daarna is het doel nog minimaal 4 andere provincies volledig in beeld te krijgen. Er zijn mogelijkheden om daar per provincie of gemeente extra financiering voor te organiseren. Daar zal in 2018 extra aandacht aan worden besteed.

Verhalen vertellen

Via diverse bronnen wordt in de gaten gehouden wat erop scholen en in opleidingen speelt. Daar worden blogs (interviews, onderzoekjes etc.) van geschreven. Daarnaast biedt de data in de database veel content voor leuke informatieve stukjes, zoals de top10 duurzame mbo-opleidingen van Nederland etc. Wekelijks worden er 4 tot 6 verhalen gebracht, waarvan de helft zelfstandige producties zijn. Uiteraard worden de sociale media actief bediend en wordt er een relevante nieuwsbrief verzorgd.

Statistieken

Van alle communicatie en internetverkeer worden statistieken bijgehouden. Zo leren we wat goed werkt en wat minder. Daarnaast kunnen we zo meetbare doelen stellen. Voor de zomer moet de site groeien van 300 naar 1000 bezoekers per maand en voor het eind van het jaar nog eens verdubbelen. De groei van de social media volgers zal hiermee in de pas gaan lopen.

Helpdesk & redactie

De redactie bestaat nu uit 2 personen die samen 32uur per week werken aan de activiteiten van TB zoals hierboven genoemd. Daarvan zijn de kosten 2400,- euro per maand. Aanvullende redactie-uren worden hetzij in-kind dan wel via externe opdrachten gerealiseerd. Een voorbeeld daarvan is deze basisschoolinspiratie:

- <http://toekomstbehendig.nl/duurzaamheid-onderwijs/blog/basisschool>

Het is een mooie doelstelling om in 2018 10.000,- eigen inkomsten te gaan realiseren en die in te zetten als extra redactie-uren.

Technische ontwikkeling

Op technisch niveau zijn er in 2017 grote slagen gemaakt. De puinhopen van een eerdere ontwikkelaar zijn opgeruimd, de database is geherstructureerd en ook aan de voorzijde zijn de nodige verbeteringen doorgevoerd. Voor het einde van Q1 2018 zijn daarmee alle doelstellingen van 2017 bereikt. Voor onderhoud en nieuwe functionaliteiten voor 2018 is 20.000,- euro begroot:

- Scholen en opleidingen vergelijken
- Thema's
- Zoekfunctie verbeteren
- Google indexatie
- Top 10 generator
- Zelfbeheer voor scholen en opleidingen + controlemechanisme redactie

Samenwerking met Studenten voor Morgen

Doordat er een databasekoppeling gemaakt gaat worden tussen de database van de Sustainabul en ToekomstBehendig, gaat er ook datasynchronisatie plaatsvinden. Dat heeft als doel sneller en beter de Sustainabul te kunnen samenstellen, maar ook om de data van ToekomstBehendig.nl tenminste voor HBO en WO jaarlijks te kunnen updaten. Hier zal een gezamenlijke inspanning plaatsvinden. Tevens ligt hier de mogelijkheid om gezamenlijk een redacteur HBO/WO te gaan voorzien. Dat laatste zal in 2018 verder worden onderzocht.

2019

Het is de uitdrukkelijke bedoeling om de bijdrage vanuit Leren voor Morgen vanaf 2019 te gaan terugschroeven naar 50% en te werken aan structurele inkomsten door de activiteiten met toekomstbehendig. In 2020 zal de site 100% zelfstandig draaien t.a.v. van de huidige begroting is het streven.

4.5 Vooruitblik 2019 en 2020

In de komende jaren willen we het aantal doorbraakprojecten gestaag uitbreiden: in 2019 naar 5, in 2020 naar 7. Dit is natuurlijk ook afhankelijk van de verkregen funding. De Duurzame Docent willen we de komende jaren uitbreiden naar het MBO en HO, waarbij we het aantal deelnemende docenten willen uitbreiden van 100 in 2018 naar 300 in 2020. Daarbij moet aangetekend worden dat we in 2018 ook hiervoor naar alternatieve funding op zoek moeten.

In 2019 willen we een ranking voor het MBO doen, en in 2020 een ranking voor het VO opzetten. Daarbij zal o.a. gebruik worden gemaakt van gegevens van Toekomstbehendig.nl. Deze site zal in 2020 geheel gevuld moeten zijn met data van het VO en PO in alle regio's.

4.6 Indicatoren

- Opzetten van een selectiecommissie voor het beoordelen van doorbraakprojecten (zomer 2018).
- Uitvoeren van drie doorbraakprojecten in 2018, 5 in 2019 en 7 in 2020.

- Succesvolle versie van de Duurzame Docent in 2018, met deelname van minstens 100 docenten uit het VO en PO, met berichtgeving in minimaal 2 landelijke bladen en 2 vakbladen.
- Voortzetting van de Duurzame Docent verzekeren voor opvolgende jaren, met uitbouw tot 300 aanmeldingen in 2020 in alle lagen van het onderwijs.
- Toekomstbehendig.nl vullen met 5 extra regio's in 2018, en nog eens 5 in 2019. In 2020 moet de site geheel Nederland dekken.
- De redactie van toekomstbehendig samenvoegen met die van de Coöperatie, in 2018.
- In 2018 Sustainabul technisch verbeteren, waardoor het invoeren van data gemakkelijker wordt en het aantal deelnemende partijen vergroot wordt; de toegankelijk voor gebruikers verbeteren.
- In 2019 een ranking voor het MBO opzetten, en in 2020 een ranking voor het VO.

4.7 Begroting Doorbraakprojecten

Speerpunt Doorbraakprojecten	Kosten uitvoering Coöperatieleden	Kosten team LvM	Totaal begroting 2018
Duurzame Docent	25.000,-		25.000,-
Sustainabul	20.000,-		20.000,-
Toekomstbehendig	20.000,-		20.000,-
Totaal doorbraakprojecten			65.000,-

5. Pleitbezorging

5.1 Algemeen

Om duurzaam onderwijs een stevige basis te geven willen we op zoek gaan naar een verankering in de wet, en een betere samenwerking met OCW. Een goede mogelijkheid dient zich voor als in 2018 een aantal onderwijswetten worden aangepast in het kader van de verplichte burgerschapsvorming. Ook de nieuwe curricula die momenteel worden ontwikkeld bieden perspectief om duurzaamheid te verankeren in het onderwijs. Er zal een werkgroep worden opgezet vanuit de leden om de aanpak vast te stellen en de uitvoering te begeleiden.

Achtergrond

De Coöperatie Leren voor Morgen verbindt verschillende initiatieven op het gebied van duurzaam onderwijs. Deze initiatieven kennen een grote diversiteit, bijvoorbeeld qua grootte, leeftijd, impact en thema. Samenwerking biedt meer voordeel dan efficiëntie en effectiviteit. Gezamenlijk staan we immers ook sterker naar de buitenwereld, waaronder de politiek. Beïnvloeding van de politieke besluitvorming is belangrijk omdat enerzijds hierdoor de kaders voor het inrichten van het onderwijs bepaald worden, en anderzijds omdat bewustzijn van het belang van duurzaamheid een vruchtbare voedingsbodem voor ons werk bewerkstelligt.

Mogelijke vormen

Van andere netwerkorganisaties leren we dat onder andere de volgende uitgangspunten van belang zijn:

- Communicatie over het belang van duurzaam onderwijs naar het publiek/ beïnvloeding van de publieke opinie;
- Bepalen van onze concrete doelen op het gebied van beïnvloeding
- Zoeken naar partners waarmee we kunnen samenwerken, eventueel op deelterreinen;
- Benaderen van relevante politici en medewerkers.

Een concreet doel zou het inbrengen van de Sustainable Development Goals in de aangepaste Onderwijswet zijn. In het kader van het inbrengen van burgerschap in de leerdoelen moet deze wet immers aangepast worden. Door te vragen dat elke onderwijsinstelling moet aangeven op welke wijze zij de SDG's in hun leerprogramma incorporeren scheppen we de legitimatie voor iedereen om een gesprek met schoolbestuurders over duurzaamheid aan te gaan, en zorgen we dat bestuurders actief aan het werk gaan met nadenken over de implementatie van duurzaamheid in het onderwijs.

Een ander belangrijk proces is dat van de landelijke curriculum herziening voor het PO en VO via curriculum.nu. We willen onze leden en achterban de mogelijkheid bieden om tot een gezamenlijk standpunt te komen tijdens elk van de drie inspraakmomenten. Daarbij willen we bijeenkomsten organiseren waarbij we vertegenwoordigers van de betrokken werkgroepen uitnodigen.

Uitvoering

We hebben een pleitbezorgingsgroep opgericht die de prioriteiten en aanpak zullen bepalen. Ook zullen ze op zoek gaan naar samenwerkingspartners. Naast landelijke pleitbezorging moeten we ook regionale en internationale opties onderzoeken.

Een partij waarmee we zouden kunnen samenwerken is Time is Now. Deze stichting heeft toegang tot een interessant netwerk en kan media en politici helpen te mobiliseren.

Daarnaast ligt de samenwerking met De Groene 11 voor de hand. Verder kunnen we ons aansluiten bij het project 'Adopteer een SDG', waarbij verschillende Kamerleden een SDG adopteren. Als monitorende organisatie volg je de Kamerleden die SDG 4 hebben geadopteerd. Bijvoorbeeld door het aanleveren van relevante informatie voor debatten, het wijzen op relevante gebeurtenissen en het volgen via Twitter.

5.2 Vooruitblik 2019 en 2020

In 2019 zal de vernieuwing van het curriculum in het PO en VO worden afgerond. We verwachten een intensivering van de contacten met curriculum.nu in deze periode. We willen ons ook goed laten horen tijdens de erop volgende politieke conclusie. We willen ons dan ook inzetten voor een aanpassing van de Onderwijswet, waarin we een verwijzing naar de SDG's zouden willen zien met een verplichting voor elke onderwijsinstelling om hierover te rapporteren.

Verder willen we het netwerk van Duurzaam Door in 2019 versterken en benutten, door de samenwerking met de verschillende tafels te intensiveren. We kunnen meedenken over de onderwijscomponent bij elk thema, waarbij wij onze expertise en ons netwerk kunnen aanbieden.

In de komende jaren willen we de contacten met de PO-raad en de VO-raad versterken, evenals met bedrijven en vakverenigingen.

5.3 Indicatoren

- In 2018 organiseren we drie bijeenkomsten voor onze leden. Hierin geven we terugkoppeling op de verschillende fasen van curriculum.nu, de onderwijsvernieuwing voor het PO en VO.
- Samen met Time is Now organiseren we drie bijeenkomsten om de verduurzaming van het onderwijs te bespreken met partijen uit het onderwijs, met media, bedrijven en politici.
- We intensiveren de contacten met het SDG Charter zetten met hen en een Onderwijscafé op eind 2018/ begin 2019.
- We dragen onze boodschap uit via het spreken op bijeenkomsten van scholen en de verschillende belangenverenigingen, maar ook bij conferenties over voor ons relevante thema's. In 2018 spreken we bij minstens 5 bijeenkomsten, in 2019 bij 10, en in 2020 bij 20.

5.4 Begroting Gezamenlijke Pleitbezorging

Speerpunt Pleitbezorging	Onderdeel	Voor organisatie zelf	Kosten team LvM	Totaal begroting 2018
Ondersteuning leden pleitbezorginggroep		5.000	5000	10000
Deelname Curriculum.nu, bijeenkomsten organiseren en feedback geven		5000	5000	10000
Gesprekken kamerleden en partijen		0	10000	10000
Totaal pleitbezorging		10000	20000	30000

6. Organisatie

6.1 Algemeen

De organisatie staat ten dienste van de leden. Zij zijn het kloppende hart, de handen en de voeten van Leren voor Morgen.

Wanneer zijn we trots?

Bij een structurele verankering van duurzaamheid in het onderwijs. Wanneer we vanuit co-creatie en door middel van cofinanciering een grote impact hebben weten te realiseren.

Wat is de rol van de Coöperatie?

We verbinden, versterken en vergroten de spelers en initiatieven in het werkveld zodat er een systemische aanpak ontstaat.

We voeren een sterke pleitbezorging.

In het zoeken naar samenwerking moeten we kritisch zijn, want er bestaat een grote 'onduurzame' pleitbezorging die zich graag bij ons aansluit.

Hoe geven we deze rol vorm?

In onze aanpak zijn we adaptief. We kijken per doel/activiteit wie dat het beste kan doen en onder welke noemer dit het beste kan gebeuren.

Wat doet het team?

Het team steunt met tijd en netwerk: brengt mensen bij elkaar, versterkt de onderlinge communicatie en faciliteert samenwerking en pleitbezorging. Om onze leden te faciliteren, initiatieven te ondersteunen, te makelen en schakelen, en een duidelijk profiel te scheppen naar buiten toe zetten we dit jaar in op een grotere capaciteit. Ons adagium is het 'van je af organiseren', waarbij er een grote rol is weggelegd voor de leden.

In 2018 willen we een robuuste structuur neerzetten die de bovengenoemde activiteiten kan ondersteunen. Robuust betekent ook dat de afhankelijkheid van een enkel persoon verminderd moet worden. Omdat het budget beperkt is willen we in 2018 meer activiteiten in eigen beheer uitvoeren. Bijkomend voordeel hiervan is dat er meer contacten en samenwerking tussen team en leden tot stand komt. Daarnaast is het idee dat het budget vanuit DuurzaamDoor fungeert als hefboom. Een hefboom waarmee we de financiële middelen die beschikbaar zijn voor duurzaam onderwijs sterk willen vergroten. Niet door meer als duurzaam geormerkte financiën te acquireren, maar juist door algemene middelen die bedoeld zijn voor onderwijsvernieuwing te acquireren. Hiermee probeert het team het geheel aan middelen voor duurzaam onderwijs te vergroten. Zodat de leden ook voor hun eigen financiën baat hebben bij deelname aan de coöperatie.

De governance zal worden afgerond in 2018, volgens een reeds door de leden aangenomen voorstel. Het financiële beheer zal, nadat het Groene Brein dit in 2017 heeft uitgevoerd, in eigen hand worden genomen. Tenslotte hoort ook de ontwikkeling van een flinke groei van het aantal leden tot een van de doelstellingen.

Het financiële beheer zal per 1 april van het Groene Brein worden overgenomen. Dat betekent dat we financiële, administratieve, HR en IT diensten zelfstandig moeten inrichten en

uitvoeren. In 2018 zullen we daarvoor gebruik blijven maken van de servicepartners van het Groene Brein.

Communicatie

Omdat ons voornaamste doel het verbinden van verschillende initiatieven en organisaties op het gebied van duurzaam onderwijs is, zullen we de communicatie naar leden veel aandacht moeten geven. Externe communicatie is belangrijk om potentiële leden te bereiken, bewustwording te creëren bij het publiek, en om beleidsmakers te beïnvloeden. In 2017 hebben we een redactie gevormd met 2 mensen bij toekomstbehendig.nl en een redacteur voor de website lerenvoormorgen.org. Onderwerpen die in 2018 op de agenda staan zijn: Hoe zorgen we voor een betere afstemming en samenwerking? Hoe zetten we een social media strategie op? Hoe zorgen we voor het ontwerpen van materiaal, zoals visitekaartjes, banners, brochures, inschrijfformulieren, publicaties?

6.2 Vooruitblik 2019 en 2020

We merken dat het organiseren van bijeenkomsten waarin we met elkaar in gesprek gaan bijzonder positief werkt om nieuwe partijen en initiatieven aan ons netwerk te verbinden. Zo hebben we in 2018 al een VO netwerk bijeenkomst georganiseerd en een MBO werkconferentie. De komende jaren willen we dergelijke bijeenkomsten sterk uitbreiden, in samenwerking met onze leden.

De verschillende websites van onze coöperatie (lerenvoormorgen.org, toekomstbehendig.nl) zullen meer samenhang moeten gaan vertonen. Ook kan de samenwerking met groengelinkt.nl verbeterd worden.

In 2019 willen we veel actiever aanwezig zijn in de sociale media, om zo een grotere doelgroep te bereiken. We willen daarvoor een heldere communicatiestrategie opzetten. Tenslotte zullen we na moeten denken over de meest efficiënte en effectieve wijze om een aantal ondersteunende systemen in te richten voor team en leden.

6.3 Indicatoren

- In 2018 het afronden van de governance structuur.
- Groei van het aantal institutionele leden tot 40 in 2018, 60 in 2019 en 80 in 2020.
- Uitbrengen van 10 nieuwsbrieven in 2018, evenals 20 blogs, groeiend tot 15 nieuwsbrieven in 2020 en 40 blogs.
- Organiseren van 10 ledenevents in 2018, 15 in 2019 en 20 in 2020.

6.4 Begroting Organisatie

Functie	Verantwoordelijkheden	fte
Directeur	Woordvoerder	0,6
	Pleitbezorging	
	Ledenwerving/ netwerk opbouwen	
Projectmanager 1	MBO	0,6
	Ranking	
	Regiomeetings	
Projectmanager 2	Overige netwerken	0,4
	Duurzame Docent	
Communicatie	Redactie/ nieuwsbrief/ website	0,2
Admin	Plannen, notuleren, organiseren, financiën, ledenadmin	0,2
Totaal		2,0

7. Financieel overzicht 2018

7.1 Begroting 2018

Speerpunt	Kosten uitvoerder leden Coöperatie	Kosten team LvM	Begroting 2018
1. Makel/schakel			
Landelijke netwerken	75.000,-	25.000,-	100.000,-
Regionaal	30.000,-	25.000,-	55.000,-
Helpdesk/redactie	45.000,-	15.000,-	60.000,-
Challenges			pm
Totaal makel en schakel			215.000,-
2. Doorbraakprojecten			
Duurzame Docent	25.000,-		25.000,-
Sustainabul	20.000,-		20.000,-
Toekomstbehendig	20.000,-		20.000,-
Totaal doorbraakprojecten			65.000,-
3. Pleitbezorging	10.000,-	20.000,-	30.000,-
Totaal pleitbezorging			30.000,-
4. Organisatie.			
Communicatie		50.000,-	50.000,-
Ondersteuning, faciliteiten		25.000,-	25.000,-
Totaal organisatie			75.000
Totaal 2018	225.000,-	160.000,-	385.000,-

7.2 Meerjarenbegroting

De Coöperatie Leren voor Morgen is opgezet voor meerdere jaren. Omdat er een lange weg te gaan is om duurzame ontwikkeling in het onderwijs te integreren, zowel binnen schooltijd als daarbuiten. Een opdracht die niet 1, 2, 3 is gerealiseerd. Daarom hebben de leden uitgesproken langjarig samen te willen werken. Ook DuurzaamDoor heeft aangegeven voor 3 jaar financieel te willen bijdragen. De lijnen die voor 2018 zijn vastgesteld door de leden zullen ook de jaren erna richtinggevend zijn, al worden de precieze activiteiten verder vormgegeven en nader bepaald.

Het voorstel is dat elk jaar in november een nieuw plan van aanpak wordt gemaakt door de leden van de Coöperatie voor het daaropvolgende jaar. Dit op basis van evaluatie van de activiteiten en in nauwe samenwerking met DuurzaamDoor. Dit kan met op de achtergrond het volgende plaatje voor de meerjarenbegroting.

Rubriek	2018	2019	2020
Makel/Schakel	215.000	180.000	150.000
Doorbraakprojecten	65.000	150.000	250.000
Boodschap uitdragen, pleitbezorging	30.000	40.000	50.000
Organisatie	75.000	100.000	100.000
Externe fondsen	- 35.000	-170.000	-300.000
Totaal	350.000	300.000	250.000
Gewenste bijdrage Duurzaam Door	350.000	300.000	250.000

Toelichting:

Makel- en schakel: we verwachten dat het opbouwen van een systeem voor de makel- en schakelfunctie tijdsintensief is, maar dat het gebruik hiervan, als het eenmaal loopt, minder tijd vergt. Dat is de belangrijkste reden dat we verwachten minder geld voor dit onderdeel nodig te hebben op termijn. De netwerken zullen gefund blijven worden vanuit de coöperatie, maar de mate waarin is afhankelijk van de activiteiten en de beschikbare middelen. De challenges zijn ook in 2018 al selfsupporting, en de regiocafés zullen dit systeem ook moeten volgen in 2020. De redactie zal blijven bestaan en eerder versterkt of geprofessionaliseerd worden. Dit heeft ook efficiency- voordelen, reden dat het budget hiervoor niet wordt verhoogd.

De doorbraakprojecten zullen een steeds bepalender deel van de coöperatie worden. De aard van deze projecten is weliswaar nog niet bekend, maar weinig zaken zullen pijler zowel de onderlinge samenwerking als de impact van de coöperatie zo sterk vergroten als deze pijler. Tegelijkertijd zullen hiermee ook additionele fondsen aangetrokken kunnen worden, hetgeen de sterke stijging van de genoemde bedragen verklaard (zie ook 7.3). Ook toekomstbehendig.nl moet in 2020 op eigen benen staan.

Pleitbezorging betreft vooral het aanwezig zijn van leden van team en coöperatie bij events, maar ook het zelf organiseren van bijeenkomsten om steeds meer groepen bij duurzaam onderwijs te betrekken. Het mag verwacht worden dat, naarmate onze naamsbekendheid groeit en onze expertise gezien wordt, er in toenemende mate een beroep op ons wordt gedaan. Dat geldt ook voor de contacten met de ministeries en de politiek. Desondanks is de stijging van het budget voor pleitbezorging beperkt gehouden.

Tenslotte zal de organisatie slechts beperkt groeien. Uitgangspunt is immers het faciliteren van onze leden. Indien het team een rol speelt bij de doorbraakprojecten, dan zullen die uren meetellen bij de externe funding.

7.3 Externe Funding

In paragraaf 1.1 staat dat externe funding kan bestaan uit drie componenten:

- 1) Een eigen bijdrage van de leden. Hierbij zal gedifferentieerd moeten worden naar draagkracht en voordeel dat leden van hun lidmaatschap hebben. In 2018 willen we de mogelijkheden met onze leden bespreken.

- 2) Het gezamenlijk zoeken van funding voor specifieke projecten van en met leden. Hierbij zullen we onder andere gebruik maken van de aandacht voor de Transitieagenda's. Ook zijn er goede mogelijkheden in het volwassenenonderwijs en professionele bijscholing. Onze samenwerking met Platform Betatechniek maakt meer fondsen los voor gezamenlijke projecten. Er is interesse getoond vanuit de provincies en waterschappen om gezamenlijk projecten op te zetten.
- 3) Het opzetten van een fonds voor doorbraakprojecten, waaraan bedrijven kunnen bijdragen. Deze bijdrage moet zuiver als ondersteuning worden gezien waarvoor geen inhoudelijke tegenprestatie mag worden verwacht. In 2018 willen we de eerste bedrijven gaan aanschrijven. Indien 50 bedrijven ieder €100 geven dan geeft dit al een goede impuls voor bv ondersteuning van doorbraakprojecten.

7.4 Bewaken van de voortgang

Tijdens het kalenderjaar zal elk kwartaal een overleg gevoerd worden met Duurzaam Door, aan de hand van een korte voortgangsrapportage over de bij de verschillende onderdelen genoemde indicatoren. Hierbij kan bijsturing besproken worden.

Elk jaar zijn er minimaal 6 bestuursvergaderingen, en minimaal 2 ledenvergaderingen. Het bestuur accordeert de voortgangsrapportages. De vertegenwoordiger van Duurzaam Door is uitgenodigd bij zowel de bestuursvergaderingen als bij de ledenbijeenkomsten.

Voor 1 april van elk jaar wordt een jaarverslag gemaakt, inclusief een financiële verantwoording. Dit verslag wordt, na accordering door het bestuur, naar RVO gezonden. Uiteindelijk zullen de leden het jaarverslag moeten goedkeuren.